

5. Профиль. – 2010. – № 18 –19.
6. Король В.Ю. Трагедія військовополонених на окупованій території України в 1941 – 1944 роках. – К., 2002.
7. Король В.Ю. «Для кого війна, а для кого мати рідна» (маловідомі сторінки Великої Вітчизняної війни) // Історія в школі. – 2012. – № 5 –6.
8. Король В.Ю. Історія України. – К., 2008.
9. Король В.Ю. «Для кого війна, а для кого мати рідна».
10. Там само.
11. Там само.
12. Непомнящий Н.Н. Сто великих тайн Второй мировой. – М., 2006.
13. Факты. – 2011. – 29 июля.

УДК: 37.015.31:[7.01:111.852]

**Світлана Зубченко
Сергій Горохов**

Українське образотворче мистецтво як засіб національно-патріотичного виховання особистості

Розглядається українське образотворче мистецтво як засіб національно-патріотичного виховання свідомої особистості, патріота, активного громадянина сучасного демократичного суспільства.

Ключові слова: українське образотворче мистецтво, засоби національно-патріотичне виховання, особистість.

Ukrainian consider art as a means of national-patriotic education of the conscious personality, patriot, active citizens of modern democratic society.

Key words: Ukrainian art, means the national- patriotic upbringing, personality.

Сучасний етап розвитку українського суспільства ставить нові вимоги перед особистістю, що формується, це передбачає ефективне використання наявних і розробку нових засобів, форм і методів якісного вдосконалення системи національного виховання в Україні. Оптимізація системи національного виховання пов'язана з побудовою такої суспільної практики, яка б спрямовувала розвиток суб'єктивного світу особистості, сприяючи повноцінному засвоєнню нею морально-етичних норм, духовних потреб, патріотичних настанов, громадянських принципів, гуманістичних ідеалів, національних та загальнолюдських цінностей [5, с. 347 – 352.].

Українське національне виховання, враховуючи вимоги часу, має базуватися не тільки на принципах природовідповідності та культуровідповідності, які були системно розроблені українськими філософами і педагогами (Г. Сковородою, К. Ушинським, С. Русовою, В. Сухомлинським та ін.), але й на принципі аксіологічної відповідності, адже сучасне національне виховання особистості не може перебувати поза аксіологічним виміром. Принцип аксіологічної відповідності національного виховання особистості вимагає дотримання наступних вимог: 1) єдності й рівноправності всіх ціннісних систем; 2) взаємозбагачення і

української ідеї від її витоків [4]. Не випадково серед найпалкіших речників української національної ідеї були такі відомі художники, як Т. Шевченко, С. Васильківський, О. Мурашко, Г. Нарбут, О. Курилас, В. Кричевський, О. Новаківський, М. Бойчук та інші.

Українські мистецькі практики XVI – початку XX ст. не тільки розвинули виховний потенціал українського образотворчого мистецтва, але й нагромадили достатній досвід концептуального осмислення та узагальнення національного руху в українській культурі, а також відобразили ціннісно-сміслові розгортання української національної ідеї в просторі української образотворчості. Відомо, що в добу націєтворення різні етноісторичні та культурно-мистецькі фрагменти поєднує «у смисловий континуум національна ідея, яка зросла на ґрунті ідеї нації» [5, с. 87]. Загальна логіка становлення національної ідеї є такою: «накопичення достатньої кількості народознавчого матеріалу підштовхує до первісної етнічної диференціації – відокремлення свого «ми» від усякого «не ми», що, своєю чергою, при наявності відповідного соціопсихологічного тла – готовності до «патріотичного збудження» – і породжує отой синтетичний, інтенсивно забарвлений ціннісно погляд на свою спільноту як на смисл і судьбу» [6, с. 32].

Розвиток образотворчого мистецтва був синхронізований з розгортанням своєрідності української духовності (у системі якої поступово локалізувалась і національна ідея). Українська образотворчість відображає внутрішню спорідненість мистецтва та релігії як чинників духовного переродження особистості. Такий сплав національного почуття з релігійним є не тільки проміжною формою секуляризації національної ідеї, але й дає змогу актуалізувати «фундаментальніші смисли суспільної самосвідомості» [5, с. 268], через образотворче мистецтво відбувається утвердження християнських цінностей в українській культурі; кристалізація української національної ідеї обумовлює різні релігійно-мистецькі явища, зокрема, такий процес як «націоналізація іконопису» [7, с. 496].

Українські художники не тільки окреслюють зображально-виразними засобами національну індивідуальність українства, не тільки ідейно та образно оформлюють українську національну самобутність, але й розробляють цілісний образ України та «образ своєї національності» [5, с. 197]. Українська образотворчість не тільки «виконує роль амбасадора наших державно-творчих змагань на європейському терені», але й перетворюється на один з «провідних чинників нашого національного життя взагалі» [7, с. 428]. Так, М. Шаповал сформулював близьке йому розуміння української ідеї як естетичного ідеалу [8, с. 733-734], звідки впливала особлива місія художньої творчості у розбудові української ідеї – давати синтез сутнісних параметрів українського життя та очолювати суспільний рух до здійснення національного ідеалу. М. Євшан проголосив важливу тезу – «найбільша місія» українського мистецтва – національно-патріотичне виховання «одиниць і цілих поколінь» [9, с. 132-133].

Історія української ідеї невіддільна від історії української образотворчості. Саме тому українська образотворчість є однією із смислових проєкцій української національної ідеї. Українська образотворчість як репрезентант національної ідеї

оберігала «смісловий світ» та ціннісне ядро національної культури, «стояла на сторожі» українських культурно-мистецьких традицій. Таким чином, українська образотворчість може виступити адекватним виразником української національної ідеї в системі національного виховання особистості.

Однією з центральних фігур національного буття залишається особистість з її здатністю репрезентувати загальнолюдські цінності та ціннісно-смісловий універсум своєї національної культури. Відомо, що особистістю людина не народжується, а формується в процесі засвоєння нормативно-звичаєвих, знаково-символічних та ціннісно-сміслових систем, витворених конкретною нацією. У зв'язку з цим і нація, і особистість існують та діють в просторі й часі завдяки постійній підтримці, збереженню і відтворенню найважливіших буттєвих засад. Одним із засобів подібного підтримання, збереження і відтворення буттєвих засад як нації, так і особистості є образотворче мистецтво.

Відомо, що між особистістю та нацією існують міцні духовні зв'язки, що нація настільки залежить від функціонування особистості, наскільки особистість залежить від повноцінного функціонування нації. Нація є однією з найвагоміших гарантій прав і свобод кожного, хто до неї належить, а відстоювання особистістю інтересів і прав своєї нації – це відстоювання передусім власної свободи. Лише через акт особистісного самовизначення індивід може входити до складу нації. Якщо до етносу людина належить природним чином, то належність до нації – визначається власноручно здійсненим життєвим вибором. З цього приводу С. Пролеєв стверджує, що особистісно-культурне свідоме самовизначення – це один з необхідних чинників виникнення та існування нації, без нього немає національного буття. Скільки є таких особистостей, такою є й чисельність нації [10]. Адже «ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [11, с.67]. Зрештою, особистість тому і є особистістю, що сама визначає власне ставлення до того, що її оточує: природи, держави, власності, моралі, культури, до самої себе. Вона приймає остаточне рішення щодо своїх дій та поведінки, котрі залежать як від об'єктивних обставин, так і від рівня її свідомості, почуттів і волі.

Так звана тотальна деідеологізація пострадянського періоду обернулася неврозом у соціумі, з його симптомами соціальної апатії, аномії, егоцентризму, страху, що «нерідко виливається в агресію, протиправні вчинки...» [12, с.9]. Більшість науковців вважають, що українська національна ідея не тільки здатна консолідувати націю, об'єднати її спільною метою і вивести з ситуації кризи на шлях прогресивного світового розвитку, але й може сприяти відновленню механізмів самоповаги та самоцінності особистості, гордості за власну державу й дати підґрунтя для побудови нової ідентичності – національної (а також громадянсько-політичної: «Я – громадянин України»).

Українська національна ідея окреслює коло проблем, пов'язаних із здатністю нації до самоусвідомлення, до обґрунтування національними інтересами своєї соціально-економічної, політичної, культурницької діяльності. Національна ідея є духовно-світоглядним чинником становлення нації, а суспільно-політичним чинником є державність; національна ідея відображає процес самоутвердження

національної спільноти, здійснення національного принципу, тобто постає як національний ідеал, який детермінує економічне, політичне та духовне життя української нації.

В умовах українсько-російської війни, активності сепаратистських рухів на Донбасі й політичних перетворень країні останнім часом уявлення наших громадян про життєві цінності та пріоритети подальшого поступу українського суспільства кардинально змінились. Змістовим наповненням сучасної української національної ідеї постають такі пріоритети, як гідність, свобода, захист Батьківщини, права людини, відродження й процвітання України. Зазначені цінності є певною «програмою», універсальним вираженням нового суспільного ідеалу українства.

Національна ідея як найважливіша складова національної свідомості і як ідея, занурена у національне єство, відображає національну форму розвитку суспільства. У зв'язку з цим, основною парадигмою національного виховання є пошук форм вкоріненості особистості в просторі національної культури, форм самоопанування на основі національних традицій, загальнолюдських цінностей, культурно-історичного та суспільно-політичного досвіду нації, форм паритетного поєднання інтересів особи, етнічних груп і політичної нації в цілому, національних та регіональних інтересів. Прилучення особи до світу національної культури, засвоєння нею культурно-історичного досвіду українського народу є важливими засадами соціалізації особистості та її національного виховання.

Таким чином, національна ідея може втратити своє реальне підґрунтя, якщо не буде проектуватися на систему освіти та виховання. В сучасному українському суспільстві така небезпека є доволі реальною і причин для цього багато. Це – економічна нестабільність, ідеологічний вакуум, відсутність фундаментального національно-патріотичного виховання, зневага до духовних цінностей, відсутність контролю над своїм інформаційним простором, нівеляція значення національної ідеї деякими можновладцями, що спричиняє загальну зневіру українського народу та посилення його недовіри до владних структур.

Проникнення молодого покоління в сутність української національної ідеї, заглиблення в її витoki та її поетапна реалізація можливі лише в умовах національної системи виховання, що передбачає засвоєння молоддю тих цінностей, завдяки яким українська нація живе й розвивається [13,с.56]. Чим глибше проникне українська національна ідея в систему виховання, тим повноцінніше буде прищеплюватися повага до української національної культури, Конституції, законодавства України, державної символіки, тим освіченішою і духовно багатшою буде кожна особистість, тим глибшим буде її патріотизм та відчуття зв'язку з українською нацією і українською державою. При цьому українську національну ідею потрібно розглядати як ціннісно-смыслову домінанту системи національного виховання особистості, де одним із суттєвих виховних засобів є українське образотворче мистецтво і як компонент національного виховання, і як опосередкована форма, і як метод навчально-виховної діяльності, і як образно-смыслова репрезентація національної ідеї.

Слід враховувати, що національна ідея для особистості певною мірою залишається дещо абстрактною, тобто у культурно-просвітницькій чи виховній

роботі вона обов'язково має опосередковуватись конкретними образно-смысловими формами, одним словом – набути зрозумілого «обличчя». Оскільки одним з репрезентантів української національної ідеї є образотворче мистецтво, то це робить його активною силою духовного буття нації. Отже, йдеться про те, що образотворче мистецтво, звертаючись до особистості, усім своїм багатством емоційно-образного та смыслового змісту уможлиблює її проникнення в ціннісно-смыслову реальність української культури.

Звичайно, образотворче мистецтво в силу своєї художньо-образної природи ніколи не зможе пропонувати суспільству чи окремій його особистості для реалізації свої художні ідеї в однозначній формі, бо якби це було так, то воно втратило б найсуттєвіше – феномен естетичного. Однак через сферу образотворчого мистецтва, яке має значний сугестивний потенціал і здатне до емоційно-смыслового підсилення виховних впливів, завжди відбувалося осудження негативних, чи схвалення позитивних для суспільства тенденцій.

Відображення в образотворчому мистецтві кращих представників українського народу, які були «героями свого часу» і виразниками національних інтересів, уможлиблює персоніфікацію національного духа українства, а також задає певну ціннісно-смыслову планку для духовного зростання особистості. А при загальному духовно-світоглядному спрямуванні більшої частини таких творів образотворчого мистецтва відбувається стійка фіксація основних смыслообразів, ідей та цінностей, що знаходить адекватне відображення у світогляді особистості.

Таким чином, українське образотворче мистецтво як засіб національно-патріотичного виховного впливу здатне мотивувати духовне зростання особистості, актуалізувати її патріотичні почуття та світоглядні орієнтації, забезпечити смыслову «представництво» національного образу світу й національної ідеї в структурі особистості, а також пов'язує зміст ціннісних орієнтацій особистості та національних цінностей українства. Сучасна українська національна ідея повинна мати як державницьке, так і націєзгуртувальне спрямування, адже вона не лише цементує основні засади суспільного та державного ладу України, а й стає відповідним дороговказом у майбутнє. Національна ідея є могутнім чинником економічного, політичного та духовного життя нації, певним мобілізатором, який безпосередньо впливає на когнітивну, емоційну й мотиваційну сферу особистості та всі галузі суспільного життя. І для особистості, і для спільноти національна ідея може стати цілісною культурною та суспільно-політичною програмою. У координатах системи національного виховання особистості українська національна ідея мусить стати ціннісно-смыисловою домінантою, а українське образотворче мистецтво, як виразник національної ідеї, має стати ефективним засобом національного виховання особистості.

Література

1. Авер'янова Н. Відродження національної освіти у концепції М. Грушевського та синтез філософії освіти і мистецтва у ХХІ ст. // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності: Зб. наук. праць. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – 399 с. – С. 347 – 352;

2. Стась М. Формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 21 С. 14
3. Авер'янова Н. Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення // Рідна школа. – 2001. – 1. – С. 53 – 54;
4. Горський В. Філософія в українській культурі (методологія та історія). – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 235 с.;
5. Розумний М. Українська ідея на тлі цивілізації. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
6. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Франківський період. – К.: Основи, 1993. – 126 с.
7. Історія української культури / За заг. ред. І. Крип'якевича. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1999. – 656 с.
8. Сріблянський М. Національність і мистецтво // Українська хата. – 1910. – № 12.
9. Євшан М. Проблема творчості // Сучасність. – 1996. – № 3 – 4. – С. 129 – 133.
10. Пролеєв С. Національне буття: тотальність культури та альтернативність побуту (стаття друга) // Філософська думка. – 2003. – № 1. – С. 139 – 155.
11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Повне зібрання творів, архів, студії / Я. Пеленський (ред.); НАН України, Ін-т східноєвропейських досліджень. – Київ-Філадельфія, 1995. – Т. 6. – Книга 1. – 471 с.
12. Злобіна О., Тихонович В. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. – К.: НАН України, Ін-т соціології, 1996. – 100 с.
13. Денисенко В. Національна ідея в системі національного виховання підростаючого покоління // Українська національна ідея: витоки і сьогодення. Матеріали доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 7-8 жовтня 1999 р. – К.: Знання, 2000. – 105 с.

Козак Мамай
(образ українського лицаря)

Малюнок учнів (2014 р.)
(сучасний образ героя)

УДК 811.161.2

Світлана Шуляк

Прояви елементів міфології у текстах українських народних замовлянь

Здійснено розгляд елементів міфології у текстах українських замовлянь. Описано функціонування давньої християнської лексики та номінацій на позначення міфологічних уявлень. Проаналізовано семантику основних символів,